

Диалектическая связь обучения личности и ее психическое развитие, предложенная Г. Костюком, формирует целостную систему знаний и структуру убеждений молодых специалистов в области психологии относительно дальнейшей разработки и совершенствования этой проблематики и играет важную роль в непосредственном воздействии общества на личность в частности.

In article on the basis of the analysis of belief systems, Kostyuk on the personality development of the student defines their influence on the mental development of a person in the structure formation of modern psychological science. Characterized and justified research scientist position relative to the factors of influence on the psychological development of a person. It is noted that the development of the individual student, according to G. Kostyuk, generates its individual identity.

The dialectical relationship study of personality and its development, as proposed, Kostyuk, forms an integrated system of knowledge and the structure of the beliefs of young specialists in the field of psychology concerning the further development and improvement of this problem and plays an important role in the direct impact of society on the individual in particular.

Статтю подано до друку 15.12.2014.

©2014 р.

I. М. Чорна (м. Тернопіль)

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ В ШКОЛІ

В психології професійна орієнтація учнів розглядається як комплексна науково обґрунтована система практичних методів і засобів, спрямованих на усвідомлений вибір професії, її освоєння та здійснення професійної діяльності на основі врахування індивідуально-психологічних властивостей особистості і потреб ринку праці в кадрах. Професійний вибір передбачає врахування, з одного боку, індивідуально-психологічних особливостей та стану здоров'я молодшої людини, а з другого – потреб народного господарства та інтересів суспільства. В кінцевому підсумку дитина усвідомивши сильні та слабкі сторони своєї особистості та зваживши власні потреби та потреби суспільства, скориставшись своєю свободою, може самостійно прийняти рішення. Щоб профорієнтаційна робота зі школярами була ефективною школа повинна дотримуватися певних методологічних принципів і правильно скеровувати діяльність фахівців [2].

Суттєвим недоліком теоретичної розробки цієї проблеми в педагогічній науці є відсутність чіткого уявлення про структуру і зміст профорієнтаційної роботи у позашкільних навчальних закладах системи освіти та інших відомств, відсутня єдність у розумінні мети і завдань підготовки учнів до професійного самовизначення на різних вікових етапах їх розвитку, не розроблені критерії ефективності педагогічного впливу з метою формування в учнів старших класів готовності до професійного самовизначення [1].

Проблема необхідності розробки принципів профорієнтаційної роботи відображена у наукових роботах С.Е. Карпиловської, М.В.Левченко, В. В. Мачуського, Л. О. Пономаренко, В. В. Рогози, В.Сидоренко, М. Є. Скиби, В.В. Сиявського, Е.М. Ткаченко, Б.А. Федоришина, ін.

Мета нашого дослідження: розкрити зміст основних принципів організації системи профорієнтації у школі.

Аналіз різних наукових підходів до проблеми профорієнтації [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7] дав змогу виокремити та розкрити зміст основних принципів організації системи профорієнтації у школі.

Принцип науковості. Вся система профорієнтаційної роботи школи повинна ґрунтуватись на апробованих науково-методичних рекомендаціях. Помилки в профорієнтаційній роботі просто не допустимі, оскільки в даному випадку мова йде про долі дітей випускників. Стихійне проведення профорієнтаційних заходів матиме, швидше, негативний результат. У школі профдіагностичні дослідження із учнями має право проводити лише кваліфікований спеціаліст психолог-профорієнтолог.

Принцип наступності та послідовності. Усі профорієнтаційні заходи повинні бути чітко регламентовані згідно основних етапів проведення профорієнтаційної роботи в школі. Кожен захід повинен доповнювати попередній. Організатори повинні дотримуватись взаємозв'язку між інформацією, яку несе кожен із заходів. Коли на початкових етапах мета профорієнтаційних заходів дати загальну оглядову інформацію, то з кожним роком вона повинна ускладнюватись, логічно доповнювати уже наявні знання школярів.

Принцип комплексності та скоординованості. Основна умова ефективності профорієнтаційної роботи полягає в комплексності усіх її компонентів, єдності і узгодженості всіх форм роботи. Увесь комплекс заходів, як чітко регламентована система повинен координуватись шкільним психологом-профорієнтологом. У випадку відсутності відповідального лица-координатора, навіть налагоджена система матиме стихійний характер.

Основною помилкою в досвіді організації профорієнтаційної роботи в школі за минулі десятиліття, була саме роздрібненість заходів, стихійний характер застосування форм роботи, відсутність **координації** між основними компонентами профорієнтації. Наскільки б цінними не були результати окремих, можливо і тривалих заходів, бажаного кінцевого ефекту вони не дадуть.

Принцип плановості. Усі профорієнтаційні заходи у школі здійснюються згідно плану, який розробляє психолог-профорієнтолог. Зокрема, план включає безпосередньо його профорієнтаційну діяльність та координацію усіх структурних ланок профорієнтаційної роботи в школі. План структурований у відповідності основних етапів профорієнтаційної роботи в школі та включено усі компоненти профорієнтації. Вчителі, класні керівники, медперсонал, бібліотека, заступник директора з виховної роботи відображають у своїх планах заходи, передбачені у загальношкільному плані профорієнтаційної роботи.

Принцип ранньої діагностики. Профіагностичні дослідження планомірно, цілеспрямовано здійснює психолог-профорієнтолог, залучаючи до процесу класних керівників, вчителів, батьків дитини. На першому етапі мета профдіагностики полягає у виявленні інтересів, нахилів, здібностей дитини, а з кожним етапом профорієнтаційної роботи тактична мета профдіагностики змінюється. Ми відстоюємо думку про переваги ранньої діагностики. Чим раніше спеціаліст виявить наявні у дитини здібності, тим раніше будуть створені адекватні умови для їх розвитку, тим більше часу залишиться для їх розвитку і вдосконалення, тим продуктивніше здійснюватиметься навчальний процес, тим ефективніше здійснюватиметься професійне самовизначення особистості — як кінцева мета.

Науково доведено, що здібності проявляються і розвиваються лише в адекватній діяльності. І якщо своєчасно не забезпечити таких умов, то розвиток здібностей загальмовується. Відомо також, що здібності можуть мати тимчасовий характер, з віком підмінитися іншими, та не варто упускати ні найменшої можливості у розвитку проявлених здібностей, можливо вони і не будуть домінуючими, а стануть другорядними в ранзі супутніх.

Принцип єдності впливів. Виховання у школяра готовності до вибору професії проблема складна і багатоаспектна. Школа сама, навіть при найкращій організації системи профорієнтації, не в змозі її ефективно вирішити. Однією із умов є забезпечення єдності впливів школи, сім'ї і представників виробництва /шефська робота/. Реалізація даного принципу

дозволяє, з одного боку, вирішувати питання професійної освіти учнів, встановлювати тісні контакти з батьками, залучаючи їх до роботи профорієнтації, адже вони самі є представниками широкого кола професій, а з іншого, — надати допомогу батькам у свідомому підході до професійного самовизначення їх дітей. Батьки в змозі надати інформацію профорієнтологу для профдіагностичної роботи, в свою чергу профорієнтолог допоможе батькам обрати правильну позицію щодо вибору їх дитини, скоординує власну діяльність і вплив батьків з метою полегшити і зробити оптимальним і водночас самостійним професійний вибір школяра.

Необхідно також залучати до роботи з профорієнтації провідних спеціалістів різних галузей виробництва. Сумісні контакти школи із виробничими колективами дозволяють пов'язувати теоретичні знання школярів із практичною пробою сил, отримувати елементарні уявлення про умови праці, виробничий процес, і т.д. Тісні контакти школи з певним колом виробничих галузей, підприємств допоможуть в організації таких необхідних в аспекті профосвіти екскурсій, бесід із спеціалістами, і т.д..

Принцип вікової відповідності та доступності. Профорієнтаційна робота в школі повинна співвідноситись із віковими особливостями та можливостями учнів. Інформація про професію, адресована школяреві, повинна мати свою специфіку. Форма характеристики професій повинна задовольняти певні вимоги, відповідати віковим особливостям учнів, їх пізнавальним можливостям, досвіду практичної трудової діяльності.

Бесіди для учнів молодших класів повинні бути цікавими за змістом, сприяти динамічному, дійовому залученню учнів в процес формування початкового уявлення про світ праці, взаємозв'язок і взаємозалежність професій, про зміст трудової діяльності, її значення в житті людини. Бесіда з учнями молодших класів повинна бути лаконічною (у відповідності до вікових особливостей уваги дітей молодшого шкільного віку), з чіткими акцентами на основній інформації, необхідній для засвоєння. Ефективним для цього віку є ігровий метод подачі інформації. Слід зауважити, що даний метод є ефективним на всіх вікових етапах. Основне завдання бесід із молодшими школярами — викликати інтерес до інформації, закласти основи поваги до праці і людей праці.

Бесіда із учнями середніх класів повинна бути змістовно вичерпною, коротко викладена характеристика суті праці, не ускладнена специфічною термінологією, її суспільна значимість, творчі елементи. Вводяться елементи знань про професійно-необхідні здібності. Знайомство з професією вже включає інформацію про вимоги щодо професійної підготовки, зокрема, на які предмети шкільної навчальної програми варто зосередити увагу претенденту на ту, чи іншу професію.

В профорієнтаційній роботі із старшокласниками активно застосовуються професіограми. Слід домагатись, щоб учні могли самостійно співвідносити окремі професії із відповідним типом професій (класифікація *munis* професій за Клімовим). Знайомити із вимогами до представника тієї, чи іншої професії, зокрема, рівнем його професійної підготовки, особистими якостями. Акцентувати увагу на те, знання яких навчальних предметів є базовим і необхідним для успішного оволодіння даною професією.

У всіх вікових групах, у відповідності із віковими особливостями застосовується професіографічна екскурсія.

Принцип ранньої профорієнтаційної роботи. Даний принцип, як такий, в літературі досі не визначався, хоча наводяться приклади ряду досліджень, які позитивно свідчать про ефективність раннього початку роботи по профорієнтації в школі. Чим раніше дитина, отримує профосвітню інформацію, — тим більше часу залишиться на роздуми, проби, підготовку та самовизначення. Знайомство учнів початкової школи, починаючи з першого класу, допомагає сформуванню у них цілісне уявлення про світ праці, де професії виступають в певній системі.

Школярі починають усвідомлювати, що всі професії взаємопов'язані необхідні для нормального функціонування н/г, серед них немає важливих, чи неважливих, хороших, чи поганих. Одночасно вирішуються і виховні завдання: учні усвідомлюють суспільну цінність професій, у них формується адекватна оцінка ролі та значення окремих професій, закладаються основи суспільно значущої трудової спрямованості. Діти засвоюють поняття про професійно-важливі якості. Засобами «рольової гри» примірюють до себе ту, чи іншу професію, отримуючи елементарні уявлення про певну професійну атрибутику. Профорієнтаційні екскурсії викликають в дітей сильні емоційні враження, інтерес до побаченого, а з часом цей інтерес можна розвивати і поглиблювати. Так, спочатку дитяча допитливість з часом переростатиме в глибокий професійний інтерес.

Виховний принцип. Профорієнтаційна робота повинна будуватись таким чином, щоб активно формувалися якості особистості, необхідні для успішної роботи як взагалі, так і по обраній спеціальності зокрема. Вся система профорієнтаційних заходів покликана, в першу чергу, виховувати повагу до праці, як до важливої сфери людського життя, адже праця людини, результати її зусиль — це візитка в суспільстві. Праця за, покликанням — це справа всього життя людини, це спосіб та засіб самовдосконалення і самовираження, результат творчих зусиль людини, її трудові досягнення — це все те, що людина може і повинна віддавати іншим, це один із тих слідів, які людина залишає після себе на Землі. У людини повинна складатися повага до людей, які творчо і натхненно працюють на робочому місці, виконують професійні обов'язки. Діти повинні усвідомити, що коли людина правильно здійснила свій професійний вибір, обрала професію, згідно свого покликання, то праця для неї перестає бути засобом для життя, а являється справою всього життя, улюбленим заняттям. Школярі повинні чітко усвідомлювати яке значення в житті людини має професійний вибір. Не слід утаювати від дітей, а навпаки, доводити до відому якими будуть наслідки у разі помилкового, незваженого вибору. Зокрема, школа повинна виховувати якісно новий тип особистості. Сьогодні школяр повинен бути спрямований на досягнення успіхів в навчальній діяльності як запоруці для дальшої професійної підготовки. Слід виховувати у молодого покоління почуття гордості за свою майбутню професію, без різниці, чи то інженер космічних кораблів, чи то слюсар на маленькому заводі. Важливо, щоб якою б не була вибрана робота, але виконувалась вона якісно, кваліфіковано, ефективно. У сьогоднішніх школярів повинен закладатись образ спеціаліста - професіонала. Основний принцип: «роботу слід виконувати якісно, або ж не братись за неї взагалі». Вони повинні мріяти про свою майбутню професію, з нетерпінням чекати того часу, коли матимуть можливість зайнятись улюбленою справою. Одним із основних засобів досягнення мети є успішне навчання, додаткова підготовка, робота по самовдосконаленню, самоосвіта, і т.д. Необхідність обрати одну із тисяч професій не повинно викликати страх, школяр повинен бути впевненим у тому, що наукова система профорієнтації має в своєму арсеналі достатньо засобів, щоб допомогти йому зробити правильний вибір.

Принцип «Хочу, можу, потрібно». Коли школярі достатньо інформовані, активно здійснюється профдіагностика зі сторони профорієнтолога, учні вже проходять відповідні етапи профконсультації, настає момент, коли необхідно пояснити їм значення принципу «Хочу, можу, потрібно» та його ролі в правильності здійсненого вибору. «Хочу» — це бажання, інтереси учня, «можу» — можливості, здібності, «потрібно» — потреби країни в спеціалістах. Школа повинна давати об'єктивну інформацію учневі про його оптимальну профпридатність до певної професії, в якій він зможе оптимально проявити свої здібності; а не підтасовувати штучно результати профдіагностики нестабільним потребам ринку праці. Регуляція розподілу кадрів згідно регіональних, державних потреб ринку праці — компетенція відповідних державних структур.

А саме, вибір буде найбільш ефективним, якщо між собою узгоджуватимуться: «Хочу»

— те, чого добивається особистість (її інтереси, наміри, бажання); «Можу» — це наявні професійні здібності, діагностично підтверджені якості особистості які є професійно необхідними, для успішного оволодіння професією; «Потрібно» — це прогноз попиту на ринку праці на певні спеціальності. «Хочу, можу, потрібно» — це науково обґрунтований підхід до узгодження, в процесі пошуку оптимального варіанту професійної діяльності, в якій найбільш ефективно реалізуватимуться бажання та можливості школяра, наявні здібності та якості відповідатимуть її вимогам.

Отже, лише за умови узгодженості інтересів, бажань, можливостей, нахилів, здібностей, пріоритетів ринку праці, засобами профдіагностики буде підтверджено профвідповідність, лише тоді професійний вибір вважатиметься науково обґрунтованим.

Принцип свідомості та самостійності вибору. Свідомий вибір професії передбачає хороше знання специфіки обраної професії. Показником такої інформативності є вміння школяра складати професіограму даної професії. Бажаною є спроба сил в даній галузі трудової діяльності. Невід'ємним атрибутом свідомого вибору є об'єктивна самооцінка професійно-необхідних здібностей та якостей особистості, наявності яких вимагає дана професія. Одним із критеріїв оцінки рівня свідомості професійного вибору є аналіз мотивів вибору.

Як би ефективно не спрацьовувала система профорієнтації, остаточний вибір залишається за самим школярем. Саме він має зважити поради батьків, вчителів, шкільного профорієнтолога, проаналізувати всю інформацію, яку він отримав про професії, оцінити свої здібності, можливості, співвіднести їх із своїми інтересами, потребами; зважити всі «за» та «проти» і самостійно прийняти остаточне рішення. Профорієнтація лише засіб для успішного здійснення професійного самовизначення особистості. Даний принцип передбачає активізацію самих учнів, оволодіння ними методом самостійного пошуку інформації та її аналізу.

Принцип свободи вибору. Кожна особистість має право на вільний вибір професії, згідно своїх бажань, потреб, інтересів. Ознайомлюючись із системою профорієнтації в межах школи, може скластися враження, що педагоги та психологи, якимось чином, переймають функції вибору професії від дитини. Це враження хибне. Педагоги та психологи мають на меті лише допомогти дитині здійснити правильний професійний вибір. З цією метою надається учням профінформація, щоб школяр мав із чого обирати, — здійснюють профосвіту щоб цей вибір був зроблений свідомо, обдумано, грамотно; допомагають у самовизначенні, діагностуючи здібності, інтереси, нахили дитини і доводять цю інформацію до її відому, щоб уже знаючи свої можливості, визначившись у своїх інтересах і можливостях, школярі могли самостійно здійснювати свій вибір. Якою б досконалою і відлагодженою не була система профорієнтації в школі, рекомендації педагогів, висновки профдіагностичних досліджень ні до чого не зобов'язують жодну дитину. Як би переконливо не виглядали професійні перспективи, визначені педагогами, профорієнтологом, випускник школи має повне гарантоване право прийняти їх, чи проігнорувати, тобто є вільним у своєму виборі.

Принцип зв'язку із життєвими перспективами. Профорієнтація не повинна обмежуватися безпосередньо професійною сферою, але завжди, опиратись на важливі життєві прагнення молоді. Для урегулювання узгодженої і реалістичної життєвої перспективи потрібно знайомити юнаків та дівчат із конкретними прикладами вдалих та не вдалих життєвих шляхів, пов'язаних із вибором тієї, чи іншої професії. Особливо важливим є знання умов праці, що займають одну із провідних позицій в системі юнацьких прагнень. Враховувати, що для юнаків при виборі професії більш важливий розмір заробітної плати, а для дівчат умови праці. Робітничі професії цікавлять молодих людей, перш за все, можливістю більш швидкого досягнення самостійності і незалежності. Для тих, хто їх обирає, майбутня зарплата має інколи менше значення, ніж для тих, хто обирає професії розумової праці. Залежно від рівня знань

школярів, вони потребують спеціальної професійної інформації. Шкільна програма цих знань не передбачає. Необхідно пояснювати старшокласникам залежність майбутніх професіональних і життєвих досягнень від їх готовності до самовіддачі в праці і самостійності у реалізації поставленої мети. В профорієнтаційній роботі потрібно враховувати не тільки раціональні моменти, пов'язані із визначенням життєвих перспектив, але і емоційні особливості особистості.

Принцип індивідуального підходу. Даний принцип передбачає орієнтацію на кожную, окремо взятую особистість. Досі практикувалися групові бесіди, дискусії, екскурсії, інші масові, групові форми роботи. Ми і надалі рекомендуємо їх активне застосування, але поряд із груповими формами не слід забувати, і якнайширше розвивати та застосовувати індивідуальні форми роботи. Адже вибір професії робитиметься не всім класом, а кожним зокрема, індивідуально. Добираючи профінформацію, вчителів слід враховувати кожную реальну особистість, яка її сприйматиме; добирати інформацію у відповідності із інтересами, спрямуваннями конкретних учнів даного класу. У роботі профорієнтолога домінують індивідуальні форми роботи. Профконсультація здійснюється строго індивідуально, конфіденційно. Рекомендації надаються строго індивідуально, без загального розголосу. Профдіагностика передбачає виявлення індивідуальних особливостей особистості, як конкретного претендента на професію. Вивчення індивідуальних та вікових особливостей учня — важливий напрямок роботи в профорієнтаційній роботі школи. Особливу увагу слід приділити *мотиваційній* сфері, професійним інтересам, нахилам та здібностям. Особистість школяра — об'єкт пильної уваги протягом всіх років навчання. Вивчення індивідуальних особливостей особистості в навчальній та позакласній роботі здійснюється за допомогою різних методів: спостереження, анкетування, бесіди, творів на професійну тематику. В результаті узагальнення і аналізу зібраних даних складається уявлення про індивідуально — психологічні особливості школяра.

Таким чином, для організації ефективної профорієнтаційної роботи в школі необхідно дотримуватися наступних принципів: науковості, наступності та послідовності, комплексності та скоординованості, плановості, ранньої діагностики, єдності впливів, вікової відповідності та доступності, ранньої профорієнтаційної роботи, виховний, «Хочу, можу, потрібно», свідомості та самостійності вибору, свободи вибору, зв'язку із життєвими перспективами, індивідуального підходу.

Література

1. *Мачуський В. В.* Формування готовності старшокласників до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності в позашкільних закладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / В. В. Мачуський. — Київ, 2001. — 15 с.
2. *Рогоза В. В.* Методологія профорієнтаційної роботи в школі / В. В. Рогоза // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія. — К, 2013. — Вип. 39(4). — С. 147—152.
3. *Розвиток професійної орієнтації в Україні: наук.-допом. бібліогр. покажч./* АПН України, ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського [та ін.]; [упоряд.: Пономаренко Л.О., Стельмах Н.А., Ніколюк Л.І.; наук. ред.: Рогова П.І., Чепурна Н.М.; наук. консультант Мельник О.В.: бібліогр. ред. Пономаренко Л.О.]. — К.; Черкаси: [б.в.], 2009. — 196 с.
4. *Сидоренко В.* Теоретичні засади системи професійної орієнтації в сучасних умовах розвитку суспільства /Віктор Сидоренко, Ніна Тверезівська // Імідж сучасного педагога — 2006. — №8. — С. 6 — 9.
5. *Скиба М. Є.* Теорія і практика професійно-орієнтаційної роботи з молоддю : навчальний

посібник / М. Є. Скиба, О. М. Коханко. – Хмельницький : ХНУ, 2007. – 322с.

6. Федоришин Б.А. Система профинформационной работы со старшеклассниками / Б.А. Федоришин, С.Е. Карпиловская, Р.И. Миттельман, В.В. Синявский, Е.М. Ткаченко, О.И. Ящинин. – К, 1988. – 176 с.
7. Чорна І. М. Психологія профорієнтаційної діяльності / І. М. Чорна // Тернопіль: видавництво ТНПУ, 2006. – 66 с.

В статье раскрыты особенности организации эффективной профориентации в школе с акцентом на необходимость разработки методологических принципов работы. Констатируются недостатки современной профориентации из-за отсутствия системного научного подхода у организации профориентационной работы в школе. Проанализировано различные научные подходы к проблеме профориентации в школе. Обобщено и систематизировано основные принципы организации системы профориентации в школе. Раскрыто содержание принципов: научности, наступательности и последовательности, комплексности и скоординированности, плановости, ранней диагностики, единства влияний, возрастной соответственности и доступности, ранней профориентационной работы, единства влияний, воспитательный, «Хочу, могу, нужно», сознательности и самостоятельности выбора, свободы выбора, связи с жизненными перспективами, индивидуального подхода.

The article features of the organization of effective career guidance at school with an emphasis on the need to develop the methodological principles of work. Ascertained the shortcomings of current vocational guidance due to lack of systematic scientific approach in the organization of career guidance in schools. Analyzed various scientific approaches to career career guidance at school. Generalized and systematized the basic principles of the system of career guidance in schools. Disclosed the content of the principles: scientificness, advance and sequences, comprehensiveness and coordination, planning, early diagnosis, unity of influences, age appropriateness and availability of early career guidance, upbringing, "Want to, can, need to", consciousness and self-choice, freedom of selection, due to the life prospects, individual approach.

Статтю подано до друку 10.12.2014.

©2014 р.

І. М. Чорна (м. Тернопіль)

КЛАСИФІКАЦІЯ ЕТАПІВ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ У ШКОЛІ

Професійне самовизначення – процес багатоплановий та багатоступеневий. Самовизначення, зокрема, професійне становлення – це тривалий процес і ефективно вирішити проблему вибору професії, яка б стала життєвим кредо, за короткий проміжок часу просто неможливо. В протилежному випадку це вибір буде випадковим, ситуативним, несвідомим, а отже помилковим і стане чинником появи відповідних негативних наслідків.

Професійний вибір повинен бути виваженим, продуманим, усвідомленим, молода людина повинна бути глибоко переконана, що це саме та діяльність, в якій вона може себе реалізувати, що це саме те, що вона вміє робити найкраще, і хоче це робити. Лише за такої умови держава отримає чудового спеціаліста-професіонала, особистість, яка комфортно почуває себе на своєму робочому місці і приносить своєю натхненною працею користь усьому